

УДК 342.565.2 (477)

**ОФІЦІЙНЕ ТЛУМАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ ТА ЗАКОНІВ
УКРАЇНИ КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ УКРАЇНИ**

**LEGAL INTERPRETATION OF THE CONSTITUTION AND THE
LAWS OF UKRAINE BY THE CONSTITUTIONAL COURT OF
UKRAINE**

Шевчук І. М.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
юридичного факультету
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

У статті досліджено повноваження Конституційного Суду України у сфері тлумачення Конституції і законів України. Проаналізовано поняття, види, суб'єкти та об'єкти тлумачення. Автором визначено правову природу рішень Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України.

Ключові слова: офіційне тлумачення, нормативне тлумачення, казуальне тлумачення, правова позиція.

В статье исследованы полномочия Конституционного Суда Украины в сфере толкования Конституции и законов Украины. Проанализированы понятия, виды, субъекты и объекты толкования. Автором определены правовая природа решений Конституционного Суда Украины относительно официального толкования Конституции и законов Украины.

Ключевые слова: официальное толкование, нормативное толкование, казуальное толкования, правовая позиция.

The article deals with the investigation of the powers of the Constitutional Court of Ukraine in the interpretation of the Constitution and the laws of Ukraine. The notion, types, subjects and objects of the interpretation have been analyzed.

The legal nature of the decisions of the Constitutional Court of Ukraine as to the legal interpretation of the Constitution and the laws of Ukraine is determined.

Ключові слова: legal interpretation, normative interpretation, causal interpretation, legal proposition.

Постановка наукової проблеми та її значення. Офіційне тлумачення Конституції та законів України є одним із важливих повноважень Конституційного Суду України. Метою офіційного тлумачення Конституції України та законів України є встановлення їх однозначного і правильного розуміння та застосування на всій території держави. Проблема тлумачення Конституції та законів України Конституційним Судом України залишається актуальною, наукові публікації не дають повного й однозначного уявлення про поняття, види, зміст і межі тлумачення, правову природу рішень Конституційного Суду України. Офіційне тлумачення Конституції України та законів України має сприяти точному й однаковому застосуванню закону, встановленню і підтримці правопорядку в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. У вітчизняній юридичній літературі проблема офіційного тлумачення Конституції та законів України розглядається давно, проте на сьогодні не існує єдності у поглядах вітчизняних та зарубіжних науковців на це питання. Певні аспекти особливостей офіційного тлумачення, що здійснюється органами конституційної юстиції в своїх працях аналізували вчені-юристи, як В. О. Гергелійник, Є. П. Євграфова, М. В. Мазур, П. М. Рабінович, А. О. Селіванов, І. Д. Сліденко, В. Є. Скомороха, В. Я. Тацій, М. В. Тесленко, В. П. Тихий, С. В. Шевчук, Т. О. Цимбалістий, Г. О. Христова та ін.

Формулювання мети та завдань статті. Метою цієї статті є аналіз офіційного тлумачення Конституції та законів України як специфічної форми діяльності Конституційного Суду України.

Виклад основного матеріалу і обґрунтування отриманих результатів дослідження. Призначення тлумачення права – забезпечити правильне, однозначне розуміння змісту правової норми всіма, хто має її

застосовувати або реалізовувати. П. М. Рабінович, визначає, що тлумачення правової норми – це діяльність щодо з'ясування або роз'яснення (інтерпретації) змісту норми з метою правильного її застосування і реалізації [1, с. 142].

Процес тлумачення складається з двох етапів з'ясування і роз'яснення норм права. З'ясування та роз'яснення необхідно розглядати як складові частини єдиного процесу. Під з'ясуванням слід розуміти внутрішню інтелектуальну діяльність суб'єкта щодо встановлення змісту нормативно-правового акта, яка не виходить за межі його свідомості. Натомість, роз'яснення – це вже зовнішня, об'єктивована інтерпретація змісту правової норми. Тому воно мусить бути певним чином виражене назовні, "матеріалізоване" у тій чи іншій формі, доступній для сприйняття іншими особами [1, с.142].

Відповідно до п. 2 ст. 150 Конституції України, а також п. 4 ст. 13 Закону України "Про Конституційний Суд України", офіційне тлумачення Конституції і законів України є одним із повноважень Конституційного Суду України [2; 3]. До створення Конституційного Суду України тлумачення законів здійснювала Верховна Рада України (п. 6 Перехідних положень Конституції України). У п. 1 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України № 3-зп/1997 від 11 липня 1997 року (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України), зазначено, що спеціальне повноваження на офіційне тлумачення Конституції України та законів України з відання Верховної Ради України воно було передано до повноважень Конституційного Суду України, який згідно зі статтею 147 Конституції України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні [4].

В. Є Скомороха визначає офіційне тлумачення як діяльність уповноваженого конституцією органу, що полягає в з'ясуванні та роз'ясненні, офіційній інтерпретації положень, понять, формулювань Конституції та

законів України, а також результатів цієї діяльності, викладеній в акті тлумачення [5, с. 420–421].

Офіційне тлумачення за сферою дії поділяється на нормативне і казуальне. Нормативне тлумачення – це тлумачення, яке розраховане на всі випадки застосування, реалізації роз'яснюваної норми. Нормативне тлумачення здійснюється Конституційним Судом України в межах провадження в справах, передбачених п. 4 ст. 13 Закону "Про Конституційний Суд України", тобто провадження щодо офіційного тлумачення Конституції і законів України. Це тлумачення має загальний характер, стосується невизначеного кола суб'єктів і є керівництвом у процесі застосування тієї чи іншої норми права.

Казуальне тлумачення – це тлумачення, розраховане лише на той випадок застосування, реалізації правової норми, з приводу якого роз'яснюється її зміст. Казуальне тлумачення здійснюється Конституційним Судом України при розгляді справ щодо конституційності законів та інших правових актів, міжнародних договорів, під час розгляду справи про надання висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента з поста в порядку імпичменту, щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Казуальне тлумачення дає змогу розширити перелік актів, що можуть стати предметом офіційного тлумачення Конституційним Судом України. Казуальне тлумачення не поступається за юридичною силою нормативному, воно є загальнообов'язковим та має нормативний характер. Його сфера дії визначається сферою дії розтлумаченого правового акта або його окремого положення.

В. П. Тихий зазначає, що казуальне тлумачення виходить далеко за межі конкретного випадку. Рішення Конституційного Суду України у конкретних справах є прецедентами у сенсі зразків, прикладів, розуміння і застосування положень Конституції України і законів України. До того ж у

рішеннях Конституційного Суду України у конкретних справах нерідко формулюються загальні правові позиції (положення) стосовно інтерпретації тих чи інших норм права. Ці інтерпретації, як і нормативні тлумачення, є обов'язковими, в тому числі й для Конституційного Суду України [6, с. 69].

Закон України "Про Конституційний Суд України" не містить нормативного визначення офіційного тлумачення, яке надає Конституційний Суд України, а визначає лише його підстави. В ст. 93 закону "Про Конституційний Суд України" зазначено, що підставою для конституційного подання щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є практична необхідність у з'ясуванні, роз'ясненні, офіційній інтерпретації положень Конституції та законів України. Згідно ст. 94 закону підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України є наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення, вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод [3].

Конституційний Суд України не має права за своєю ініціативою тлумачити Конституцію та закони України. Суд це робить за зверненням відповідних суб'єктів, які чітко визначені у законодавстві. Суб'єктами права на конституційне подання з питань дачі висновків Конституційним Судом України щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України є: Президент України, не менш як 45 народних депутатів, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховний Суд України, Кабінет Міністрів України, інші органи державної влади, Верховна Рада АР Крим, органи місцевого самоврядування (ст. 41 Закону України "Про Конституційний Суд України"). Згідно зі ст. 43 Закону "Про Конституційний Суд України", до суб'єктів звернення щодо тлумачення Конституції та законів України належать громадяни, іноземці, особи без громадянства і юридичні особи. Однак це право є звуженим для фізичних і юридичних осіб,

оскільки для того, щоб направити таке звернення особа повинна обґрунтувати наявність неоднозначного застосування положень Конституції та законів України судами України, іншими органами державної влади.

Підставами для відмови у відкритті провадження у справі в Конституційному Суді України є: відсутність права на конституційне подання (звернення); невідповідність конституційного подання (звернення) вимогам законодавства; непідвідомчість Суду питань, порушених у конституційному поданні (зверненні). Ухвалою № 8-у/2003 від 13 лютого 2003 року Конституційний Суд України відмовив у відкритті конституційного провадження у зв'язку з тим, що питання порушені у конституційному поданні є непідвідомчі Конституційному Суду України. клопотання Президента України, наведене у конституційному поданні, стосувалися змісту закону, який ще не був прийнятий. Наслідком такого офіційного тлумачення могло б бути вирішення Конституційним Судом України питання, віднесеного до повноважень Верховної Ради України [7].

Об'єктом офіційного тлумачення Конституційного Суду України є чинні Конституція та закони України, прийняті як до, так і після набуття чинності Конституцією України. Закони, які не набрали чинності, та закони, які втратили силу, офіційному тлумаченню Конституційним Судом України не підлягають. Але об'єктом офіційного тлумачення Конституційного Суду України можуть бути закони або їх окремі положення, які застосовуються у зв'язку з їх переживаючою (ультраактивною) силою.

Важливим стосовно процесу тлумачення є питання стадій тлумачення Конституції та законів України, яке неодноразово порушувалося в юридичній літературі. І. Д. Сліденко поділяє процес тлумачення Конституції України на сім стадій. Перша стадія характеризується встановленням необхідності тлумачення Конституції. (необхідність тлумачення встановлюється суб'єктом подання (звернення) та Конституційним Судом України). Друга стадія полягає у здійсненні ініціативи запиту. У разі встановлення судом дійсної необхідності тлумачення Конституції, він приймає справу у

провадження і цим переходить до третьої стадії. З прийняттям справи у провадження набирає чинності норма ст. 57 Закону, що регулює строки провадження. Четверта стадія пов'язана з діяльністю судді-доповідача в підготовці справи, під час якої він витребує необхідні матеріали, призначає експертизи, проводить консультації зі спеціалістами тощо. Практично під час підготовки справи суддя здійснює початкове усвідомлення дійсного сенсу норми, а повністю процес усвідомлення проходить під час розгляду справи. Це п'ята стадія, під час якої встановлюється сенс тлумачної норми Конституції. Остаточо він закріплюється поіменним голосуванням суддів під час їх опитування. Безпосередньо роз'яснення тлумачної норми знаходить свій вияв у мотивованій частині рішення щодо тлумачення Конституції й додатково – в окремій думці судді Конституційного Суду України. Прийняття акта тлумачення є шостою стадією тлумачення, яка завершує процес усвідомлення й роз'яснює норми Конституції. Проте тлумачення як процес завершується сьомою стадією – публікацією рішення на наступний день після підписання акта тлумачення у "Віснику Конституційного Суду України" та інших офіційних виданнях України [8, с. 162–163].

Результати офіційного тлумачення, що здійснюється Конституційним Судом України в межах спеціальної процедури, втілюється в його рішеннях. У цих рішеннях містяться сформульовані під час тлумачення правові позиції Конституційного Суду України. Термін "правова позиція" законодавством не передбачений, хоча його нерідко вживає у своїх рішеннях, висновках, ухвалах Конституційний Суд України.

М. В. Вітрук під правовою позицією розуміє "правові висновки та представлення Суду як результат інтерпретації (тлумачення) Судом духу і букви Конституції РФ та тлумачення ним конституційного змісту (аспектів) положень галузевих (діючих) законів і інших нормативних актів в межах його компетенції, які усувають невизначеність у конкретних конституційно-

правових ситуаціях і слугують правовою основою остаточних рішень Конституційного Суду" [9, с. 95].

Є. Лук'янова вважає, що загальнообов'язковою повинна бути лише резолютивна частина рішення Конституційного Суду; якщо ж вважати обов'язковими всі інші частини рішення, то в цьому випадку руйнується вся струнка теорія нормативності, яка визнається переважною більшістю вчених і діє на практиці [10].

Підтримуємо точку зору, М. В. Мазура, що в Рішеннях Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення правові позиції містяться як у мотивувальній, так і в резолютивній частинах. Відповідно, обов'язковими є обидві названі частини рішення. В актах конституційного контролю правові позиції структурно розташовуються лише в мотивувальній частині, що, однак, не позбавляє їх ознак нормативності. Нормативна природа цих рішень визначається також і тим, що в їх резолютивній частині розміщуються приписи, які скасовують неконституційні нормативно-правові акти чи їх частини [11, с. 7–8].

Рішення Конституційного Суду України про офіційне тлумачення за своєю юридичною силою розташовуються одразу за актами, що роз'яснюються. Вони належать до актів нормативного характеру, але не до нормативно-правових актів, оскільки вони містять норми-роз'яснення, а не нові норми права. Ці акти є обов'язковими для виконання на всій території України, а їх дія розрахована на неперсоніфікованого адресата й поширюється на невизначену кількість випадків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виключне право на надання офіційного тлумачення Конституції та законів України належить Конституційному Суду України. Казуальне тлумачення не поступається за юридичною силою нормативному, воно є загальнообов'язковим та має нормативний характер. Конституційний Суд України не має право тлумачити Конституцію і закони України за власною ініціативою та вносити зміни і доповнення до норм права, які тлумачаться. Рішення Конституційного Суду

України щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України за своєю юридичною силою розташовуються одразу за актами, що роз'яснюються. Ці рішення належать до актів нормативного характеру, але не до нормативно-правових актів, оскільки вони містять норми-роз'яснення, а не нові норми права. Рішення Конституційному Суду України щодо офіційного тлумачення є обов'язковими до виконання. Дія цих рішень у часі визначається дією норми права, що тлумачиться, та поділяє її долю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник / П. М. Рабінович. – К. : Атіка. – 2001. – 176 с.
2. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16 жовтня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
4. Рішення у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України Постанови Верховної Ради України від 1 жовтня 1996 року "Про тлумачення статті 98 Конституції України" (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України) : рішення Конституційного Суду України від 11 липня 1997 року № 3-зп/1997 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 29. – Ст. 85.
5. Скомороха В. Є. Конституційна юрисдикція в Україні: проблеми теорії, методології і практики / В. Є. Скомороха. – К. : "МП Леся", 2007. – 716 с.
6. Тихий В. П. Правотлумачення Конституційним Судом України та правова природа його рішень / В. П. Тихий // Вісник Конституційного Суду України. – 2001. – № 1. – С. 62–71.
7. Ухвала Конституційного Суду України від 13 лютого 2003 року № 8-у/2003 про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Президента України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 27 Закону України "Про статус народного

депутата України" [Електронний ресурс] / Конституційний Суд України // Сайт Конституційного Суду України. – Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=10390>

8. Сліденко І. Д. Тлумачення Конституції: питання теорії та практики в контексті світового досвіду / І. Д. Сліденко. – Одеса : Фенікс, 2003. – 234 с.

9. Витрук Н. В. Правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации: понятие, природа, юридическая сила и значение / Н. В. Витрук // Конституционное правосудие в посткоммунистических странах: сборник докладов. – М. : Центр конституционных исследований МОНФ, 1999. – С. 88–105.

10. Лукьянова Е. А. Конституция в судебном переплете [Электронный ресурс] / Е. А. Лукьянова // Законодательство. – 2000. – № 12.– Режим доступа : <http://constitution.garant.ru/science-work/modern/979255/>

11. Мазур М. В. Акти органів судової влади як джерело конституційного права України : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02 / М. В. Мазур; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2009. – 20 с.